

Однако на практике деятельность государственных органов не нейтральна к имеющейся монополии на ресурсы, т.е. в основном, индивиды и группы, обладающие государственной властью, не могут быть нейтральными к распределению доходов, что приводит к властному присвоению части общественного продукта. В силу этого государство выступает, в основном, в качестве группы с особым интересом (группы давления), тем самым снижая возможность формирования эффективных институтов, регулирующих сферу распределения, а как результат – снижается эффективность функционирования экономики в целом.

Литература.

1. Алтапов А. Право на справедливое вознаграждение за труд и механизм его реализа-

ции. // Человек и труд. – 2004. – № 6. – С. 78-83.

2. Белокрылова О. С. Институциональные особенности распределения доходов в переходной экономике / О. С. Белокрылова, В. В. Вольчик, А. А. Мурадова. – Ростов н/Д: Изд-во Рост. ун-та, 2000. – 111 с. // <http://management.edu.ru/db/msg/6745.html>

3. Мазин А. Л. Экономика труда. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2007 – 575 с.

4. Опасные экономические мифы. // www.liberty-belarus.info/content/view/212/56

5. Экономическое мышление: философские предпосылки / Е. Н. Калмычкова, И. П. Чаплыгина. – Москва: ИНФРА-М, 2005. – 272с.

Статья поступила в редакцию 02.01.2007

Н.І. ГРАЖЕВСЬКА, к.е.н., доцент.

Київський національний університет ім. Тараса Шевченка

ЕВОЛЮЦІЯ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ЗАСАД ТРАДИЦІЙНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ТРАНЗИТОЛОГІЇ

Дослідження нелінійної динаміки складних соціально-економічних систем, виявлення внутрішніх джерел та суперечностей їхніх якісних перетворень є однією із фундаментальних проблем сучасної економічної науки. Актуальність цієї проблеми зумовлена, з одного боку, необхідністю концептуального осмислення та світоглядно-методологічного забезпечення новітніх внутрішньосистемних та міжсистемних трансформацій, а з іншого – практичними потребами ефективного управління транзитивними економіками на основі глибокого розуміння природи та закономірностей перехідних процесів. У зв'язку з цим важливо наголосити, що саме від спрямованості, тривалості та складності історичного переходу багато в чому залежить специфіка нової соціально-економічної реальності, покликаної відтворити й розгорнути у просторі та часі нормативно-ціннісні структури, основи яких були закладені в трансформаційний період.

Не можна сказати, що до середини ХХ ст. економічна наука не приділяла уваги феномену еволюції економічних систем. Вагомі економічні напрацювання в цій царині належать видатним вченим минулого К.Марксу, Й.Шумпетеру, Т.Веблену. Водночас за умов індустріальної економіки біфуркаційні трансформації носили епізодичний характер, відтак першочергової

уваги потребували проблеми підтримки гомеостазу існуючих макросистем на основі використання механізмів зворотного негативного зв'язку. Відтак основну увагу науковців було зосереджено на вивченні проблем функціонування, самозбереження та саморозвитку стаціонарних економік. Водночас обґрунтування принципів нових явищ суспільного розвитку, започаткованих у другій половині ХХ ст., за допомогою теоретико-методологічного інструментарію попередньої епохи привело до засилля нормативних, заідеологізованих підходів, які поглибили небезпечний розрив між реальною практикою та її теоретичним обґрунтуванням, збільшивши економічну та соціальну „ціну” реформ. Виявилось, що традиційна економічна теорія не придатна для пояснення нових реалій світогосподарського розвитку, пов'язаних з локальними та глобальними трансформаціями нестійких, нерівноважних та нелінійних економічних систем.

На сьогоднішній день проблематика міжсистемних соціально-економічних перетворень виокремилась у новий напрям наукових досліджень – економічну транзитологію. Нові теоретико-методологічні підходи були започатковані вченими, які аналізували трансформаційні процеси кінця 70-х років ХХ ст. у країнах Латин-

© Н.І. Гражевська, 2007

ської Америки. Трансформації, які переживали зазначені країни, трактувалися як „демократичний перехід” (democratic transition) традиційних суспільств до ринкової економіки, змістовно пов’язаний з демократичним реформуванням системи політичної влади та лібералізацією соціально-економічних відносин. Водночас сам термін „транзитологія” був запропонований дещо пізніше, в 1992 р. М.Берауа.

На думку представників нового наукового напрямку, транзитивні економічні системи володіють рядом специфічних характеристик, які відрізняють їх від економік, що знаходяться у відносно стабільному стані та розвиваються на власній основі шляхом вдосконалення та часткових змін притаманних їм інституцій, зв’язків та відносин. Як зазначає відомий український дослідник В.Г. Бодров, економічна транзитологія як складова економічної теорії вивчає перехідні економічні відносини, явища і форми, в яких відбуваються якісні зміни господарського життя суспільства. Безпосереднім об’єктом її досліджень виступають: 1) перехідна економіка як особливий тип економічної системи, що характеризується станом якісних інституційних та структурних змін в умовах невизначеності та нестабільності; 2) економічні трансформації, або трансформації економічних систем, як власне перехідні процеси, поступові та цілеспрямовані перетворення існуючого господарського устрою [1, с.12]. Співзвучною зазначеному підходу є позиція російського дослідника М.І.Гельвановського, який предметом економічної транзитології виокремлює економічні трансформації, а її об’єктом вважає економіку країн, які знаходяться у процесі переходу від існуючого до якісно іншого стану соціально-економічної системи [4, с.12].

Важливо зазначити, що у відповідності до сучасних підходів в економічній транзитології розрізняють:

– традиційну перехідну економіку, яка охоплює економічні системи, що перебувають у стані переходу від натурального до ринкового господарства, репрезентують типову багатокладну економіку, що характеризується дуалізмом та різним ступенем розвитку державного і приватного секторів;

– перехідну економіку нового типу, яка охоплює економічні системи з досить розвиненим рівнем обміну товарами та послугами завдяки високому ступеню спеціалізації виробництва і характеризується заміною центрально-керованого (командного) механізму координації господарського життя суспільства на ринкову саморегуляцію [1. с.14]. При цьому дослід-

ники звертають увагу на схожість та „принципову якісну єдність” проблем традиційної та нової транзитології [8, с.27].

Метою запропонованого дослідження є висвітлення складного та суперечливого процесу еволюції концептуальних засад традиційної економічної транзитології та виявлення можливостей застосування теоретико-методологічних здобутків нового напрямку економічних досліджень до вирішення нагальних проблем постсоціалістичних трансформацій.

Розвиток наукових уявлень щодо традиційної перехідної економіки пов’язаний із збагаченням дослідницької програми модернізації, виникненням її теоретичних альтернатив (концепцій залежності, розвитку недорозвитку, світ-системного аналізу) та формуванням специфічного напрямку наукових пошуків, що отримав назву „економіки розвитку.” При цьому, на думку автора, в еволюції традиційної економічної транзитології можна виокремити наступні етапи.

I. Тракткування перехідних процесів у країнах, що розвиваються, як еволюційного накопичення прогресивних змін.

Започаткування економічної транзитології було пов’язано з розпадом колоніальних імперій та формуванням нових незалежних держав, подальший розвиток яких прогнозувалося у контексті ідей Просвітництва. Вважалося, що історична еволюція суспільства підпорядкована двом типам принципів: традиційним та модерним. Останні визначалися на підставі цивілізаційної специфіки західних суспільств: ринкової економіки, індивідуалізму, демократії, верховенства права, соціальної захищеності та стабільності. Вважалося, що еволюція в напрямі модерну (модернізація) є успішним проектом, здатним забезпечити традиційні суспільства необхідними ресурсами для цивілізаційного прориву завдяки поширенню знань, індустріалізації економіки та демократизації суспільного життя [5, с.51]. У рамках теорії „економіки розвитку”, яка формувалась під впливом спочатку кейнсіанської, а згодом неоліберальної парадигми, обґрунтовувалася ідея швидкого подолання економічної відсталості країн, що розвиваються, за рахунок активної інвестиційної діяльності держави та подолання дуалізму між традиційним (натуральногосподарським) та сучасним (ринковим) секторами. Вважалося що досягнення конкретних завдань та „контрольних цифр” буде здійснено на основі лібералізації економіки та радикальних змін у потоках фінансових ресурсів [14, с.127].

Однак практика механічного перенесен-

ня західних моделей у регіони, які не мали для цього необхідних історичних умов, надала модернізаційним процесам у країнах третього світу вкрай анклавного характеру, призвела до виникнення авторитарних режимів та олігархічного капіталізму, загрозливої тінізації економіки, зростання майнового розшарування та соціальної поляризації суспільства, появи нових та загострення існуючих суперечностей. З часом була доведена помилковість підходів, заснованих на ідеї прогресивного лінійного розвитку й ігноруванні національно-культурної специфіки неєвропейських цивілізацій, а також принципова неможливість імітації західної траєкторії еволюції за докорінно відмінних умов, створених колоніалізмом [5, с.206-210].

II. Розмежування соціально-економічної та політичної модернізації як автономних та несинхронних процесів; акцент на проблемах та суперечностях транзитивних перетворень традиційних економічних систем.

Другий етап розвитку науково-дослідної програми модернізації пов'язаний з новаторськими розробками відомого американського дослідника Семюела Гантінгтона. Узагальнивши існуючі теоретичні підходи, вчений виокремив дев'ять основних характеристик модернізаційного процесу: 1) революційність, кардинальний характер соціальних змін, радикальна перебудова всіх інституцій та структур суспільства; 2) комплексність, відсутність домінуючого аспекту та охоплення всіх сфер суспільного життя; 3) системність, за якої зміна будь-якого елемента викликає ланцюгову реакцію зміни інших елементів системи, що приводить до системного перевороту; 4) глобальність, охоплення динамічними змінами не лише європейського, але й усіх інших регіонів та країн світу; 5) тривалість та масштабність, зростання темпів змін; 6) етапність та стадійність змін, поєднання в них загального, особливого та специфічного; 7) гомогенність, подібність основних структур та функцій традиційних суспільств, які здійснили модернізацію; 8) незворотність (незважаючи на тимчасові відхилення, затримки, повернення назад) та успішність перетворень; 9) складність та болісність перетворень, спрямованих на забезпечення вищого рівня добробуту суспільства [12, с. 314].

Критично проаналізувавши напрацьовані попередників, С.Гантінгтон виступив проти ототожнення політичного розвитку з економічною модернізацією та безперервним накопиченням позитивних зрушень у всіх сферах суспільного життя. Стверджуючи, що „модерн по-

роджує стабільність, натомість модернізація продукує нестабільність,”[13, с.4], вчений розмежував соціально-економічну та політичну модернізацію як автономні та несинхронні процеси. Заслугою дослідника стало протиставлення твердженням про незворотність та апріорну прогресивність модернізації ідеї циклічної природи цього процесу та зміщення акцентів на питання розбудови інституцій, спроможних долати негативні наслідки радикальних соціально-економічних змін. Це сприяло подальшій еволюції економічної транзитології на методологічних засадах інституційної парадигми.

III. Фрагментація традиційної економічної транзитології, пов'язана з подальшою еволюцією економіки розвитку та появою теоретичних альтернатив науково-дослідної програми модернізації.

Невдачі численних модернізаційних проєктів викликали до життя гострі дискусії, які, на думку відомого російського дослідника В.М.Полтеровича, можна поділити на дві групи:

- перша група авторів шукала причину невдач у політиці розвинених країн Заходу, які примушують країни третього світу грати за своїми правилами, що дозволяють розвиватися, але не наздоганяти;
- друга група теоретиків вбачала причину провалу модернізаційних проєктів у труднощах вирішення проблем координації, пов'язаних з нагромадженням знань, фізичного чи людського капіталів, якості інституцій, в т.ч. існування „інституційних пасток” [9, с.5-6].

У зв'язку з цим слід зазначити, що 60-ті роки ХХ ст. пов'язані з формуванням теорії залежності та розвитку недорозвитку Андре Гунтера Франка, яка революціонізувала існуючі погляди на чинники відсталості країн третього світу. Стверджуючи, що остання не є наслідком їхньої доіндустріальної економіки, структурної недиференційованості та соціокультурної архаїчності, вчений виступив проти ототожнення „традиційного” з „нерозвиненим”. Відкинувши ідею щодо внутрішніх чинників недорозвитку, А.Франк висунув гіпотезу продукування відсталості внаслідок експансії західного капіталізму, який повністю реструктурував суспільні відносини колоніальних країн та радикально змінив спосіб їхнього розвитку, розвернувши напрямок еволюції колись цілком динамічних суспільств у бік недорозвитку [11, с.3-20]. Саме світовий ринок перетворив економіку цих країн на відсталу частину глобального капіталістичного господарства, свідомо обумовивши їхнє місце у міжнародному розподілі праці як сиро-

винних додатків та вигідних ринків збуту.

Подальша еволюція економічної транзитології в цей період відбувалася під визначальним впливом інституційної парадигми за наступними двома основними напрямками.

1. Ідеї традиційного інституціоналізму лягли в основу так званого мюрдалізму, започаткованого класичною працею Гуннара Мюрдаля „Азійська драма: дослідження злиденності народів” (1968).

Мюрдалісти вказують на невиправданість використання західних стереотипів для аналізу транзитивних перетворень східних суспільств та трактують поразку проектів модернізації країн третього світу („азійську драму”) як свідчення невідповідності західних рецептів наздоганяючого розвитку традиціям та цінностям країн, що розвиваються. „Гіпотеза полягає в тому, – зазначає А.Мюрдаль, – що населення цього району в основному не відрізняється від народів інших частин земної кулі. Але тут люди живуть і жили довгий час в умовах, достатньо відмінних від Заходу, і ця обставина наклала відбиток на їхню зовнішність і погляди. Турбота про виживання, байдужість до можливостей вдосконалення, презирство до праці, особливо найманої, могли мати наслідком чи побічною причиною багатвікову безвихідну бідність. Релігія ж стала духовною оболонкою всього цього образу життя і діяльності та освятила їх, надавши їм строго регламентовану форму і супротив до змін” [7, с.232]. Наголошуючи на тому, що економіка країн Сходу заснована на культурі бідності, зцементованій релігійними традиціями, прихильники зазначеного підходу виступають з ідеєю поступових еволюційних перетворень соціально-економічного устрою країн третього світу шляхом вдосконалення їхнього людського та соціального капіталів.

2. Ідеї неоінституціоналізму знайшли відображення в десотіанстві, започаткованому в працях відомого латиноамериканського економіста Ернандо де Сото, автора відомих творів „Інший шлях” (1986), „Загадка капіталу” (2000) та ін. Стверджуючи, що дослідники дещо перебільшують специфіку традиційних цінностей країн третього світу, вчений звернув увагу на недосконалість правових інституцій традиційних суспільств. Не заперечуючи унікальності успішного національного розвитку, він виокремив два універсальні фундаментальні принципи, які, на думку дослідника, можуть зробити будь-який народ політично стабільним та економічно успішним: а) принцип демократії, який не дозволяє нікому, хто б не опинився на вер-

шині соціальної ієрархії, приймати рішення одноосібно; б) принцип ринкової економіки, що передбачає необхідність конкуренції та недопущення монополії і диктату [10, с.4].

Таким чином, успіх модернізаційних проектів вчений пов’язує із формуванням у країнах третього світу ринкової економіки, заснованої на системі відносин власності, які раніше склалися в західному світі. Відтак надзвичайно важливу роль він відводить закріпленню та специфікації прав власності, з яких, на його думку, „розпочинається процес самоорганізації суспільства, в ході якого воно тільки й в змозі поступально розвиватися” [6, с.4]. Водночас Е. де Сото звернув увагу на виняткове значення випадкових чинників: часу початку перетворень та особистості лідера, що їх ініціює. „Який би приклад радикальної трансформації – навіть у рамках західного суспільства – ми б не взяли, – зазначає дослідник, – виявляється, що вона розпочалася за умов руйнування надій та орієнтирів і була спрямована на вихід із глибокої кризи... Головним, що потрібно в такі моменти, є ситуація, яка сприймається абсолютною більшістю суспільства як критична, та освічена еліта, здатна взяти на себе відповідальність за долю країни... Не менш важливим фактором є те, що еліти, які зважилися на подібні радикальні заходи, повинні, зрозуміло, визнавати специфіку своєї країни, а не переносити на неї шаблони, використані іншими... Елітам слід навчитися засвоювати ті знання та практики, які існують у їхніх країнах, з тим, щоб використовувати як їх, так і сучасні технології на благо своїх народів” [10, с.6-8].

Цей період розвитку традиційної економічної транзитології пов’язаний також із появою ліворадикальних теорій Р.Пребіша, С.Фуртадо та І. Валлерстайна, які обґрунтовують гіпотезу неможливості докорінної модернізації господарських систем країн, що розвиваються, в системі сучасного світового господарства.

Трансформували запроваджені відомим німецьким вченим В.Зомбартом терміни „центр” та „периферія” у оригінальну концепцію економіки розвитку, аргентинський дослідник Р.Пребіш позначив соціально-економічний устрій, що формується у країнах третього світу, терміном „периферійний капіталізм,” виокремивши наступні його основні риси: запозичений, імітаційний характер, зумовлений впливом іноземного капіталу; асинхронний нерівномірний розвиток різних сфер суспільного життя; посилення майнової нерівності, злиденність основної маси населення; поглиблення відста-

лості, іноземні ін'єкції у вузькоспеціалізовані сектори; втеча капіталів та мізків у міру зростання доходів окремих верств населення; значний вплив на процес відтворення наднаціональних управлінських центрів, які визначають особливі умови участі країни у міжнародному поділі праці. Подолання зазначених негативних рис та забезпечення успішного розвитку країн третього світу вчений пов'язує з припиненням нееквівалентного обміну на світовому ринку та переорієнтацією на власні сили.

На думку сучасних дослідників, впливовою альтернативою сучасному дискурсу модернізації виступає дослідницька програма світ-системного аналізу Імануїла Валлерстайна. Відкидаючи традиційну одиницю аналізу суспільних наук (національну державу), вчений акцентує увагу на еволюції історичних систем, насамперед капіталістичної світ-економіки як модерної світ-системи. „Європейське світове господарство вже у XVІ ст. було безповоротно капіталістичним, – зазначає дослідник. – І як тільки капіталізм перетворився на основу цієї історичної системи, як тільки пріоритетом цієї системи стало безперервне нагромадження капіталу, вона здобула особливу перевагу над іншими історичними системами, що дозволило їй поширюватися доти, поки вона фізично не охопила увесь світ, ставши першою історичною системою, яка досягла такої тотальної експансії” [2, с.60]. Заперечуючи можливість національного розвитку в рамках сучасної капіталістичної світ-системи, І. Валлерстайн обґрунтовує висновок щодо неможливості одночасного поступу та прогресу всіх членів світового співтовариства [3, с.27].

Таким чином, дослідження еволюції концептуальних засад традиційної економічної транзитології дозволяє зробити наступні висновки. Спрощений підхід до трансформаційних перетворень країн, що розвиваються, заснований на протиставленні „непродуктивних та відсталих традицій” і „прогресивної сучасності” виявився занадто примітивізованим, не здатним пояснити специфіку та внутрішню динаміку перехідних суспільств. Підмінивши аналіз механізмів трансформації нормативними оцінками „рівня,” на якому знаходиться те чи інше суспільство, традиційна економічна транзитологія зайшла в глухий кут. На початковому етапі свого генезису вона не враховувала внутрішні, насамперед, інституційні чинники суспільних перетворень. Традиції та звичаї, що склалися в країнах так званого „третього світу,” інтерпретувалися як потенційна історична перешкода модернізаційним проектам.

Сучасний етап розвитку традиційної економічної транзитології заснований на теоретико-методологічних засадах інституціоналізму з урахуванням важливості глобалізаційних процесів та постіндустріальних перетворень розвинених країн. У зв'язку з цим слід звернути увагу на наступне:

- за умов економічної глобалізації наздоганяюча, імітаційна в своїй основі стратегія розвитку не створює передумов для вертикальної мобільності в рамках ієрархії глобального світу, не забезпечує формування конкурентоспроможної економіки, прирікаючи суспільства, що модернізуються, на вічне відставання;

- стратегія запозичень не зводиться до чистої рецепції та передбачає реалізацію діалектики запозичення та самоорганізації рецептурної культури, оскільки в реальності запозичення вимагають переструктуризації всього соціокультурного цілого [6, с.5];

- за умов, коли трансформація не набуває системного характеру (економічна та політична модернізація не збігаються щодо цілей та темпів), ігнорується історична, національна, політична та культурна специфіка суспільства, що модернізуються, економічний розвиток країни ускладнюється та уповільнюється, набуваючи конфліктних форм;

- модернізація не є обов'язковим історичним етапом, через який повинні пройти всі країни. Спроби вирішити проблеми неприйнятною соціальною ціною неминуче приводять до теоретичного та практичного пошуку „іншого типу розвитку.” Відтак важливого значення набуває розкриття внутрішніх потенцій суспільства, що модернізується, його здатності внести вклад у світову цивілізацію на ґрунті власних національних традицій.

Література.

1. Бодров В.Г. Трансформація економічних систем: концепції, моделі, механізми регулювання та управління. – К.: Вид-во УАДУ, 2002.
2. Валлерстайн І. Багатоаспектний європоцентризм. Суспільствознавчі дилеми // Україна як суб'єкт геополітичної гри / Незалежний культурологічний часопис. – 2005. – №39.
3. Валлерстайн І. Кінець знаомого мира: Соціологія ХХІ века / Пер. с англ., под ред. В.Л.Іноземцева. – М.: Логос, 2003.
4. Гельвановский М.И. Россия начала ХХІ века: попытки концептуального осмысления // Журнал экономики переходного периода. – 2003. – №3.

5. Кутуев П.В. Концепції розвитку та модернізації в соціологічному дискурсі: еволюція дослідницьких програм. – К.: „Сталь”, 2005.

6. Материалы постоянно действующего международного семинара клуба ученых «Глобальный мир». – Вып. 11 (34). – М.: Новый век, 2004.

7. Мюрдаль Г. Сучасні проблеми „третього світу”. – М., 1972.

8. Нуреев Р. Экономика развития: модели становления рыночной экономики. – М.: ИНФРА-М, 2001.

9. Полтерович В.М. Общество перманентного перераспределения: роль реформ // Общественные науки и современность. – 2005.-№5.

10. Эрнандо де Сото. Коммерциализация – это цена, которую обществу приходится платить за экономический прогресс // Свободная мысль – XXI. – 2005. – №10.

11. Frank A.G. Latin America: Underdevelopment or Revolution Essays on the Development of Underdevelopment and Immediate Enemy. – N.Y.:L.; Monthly Review Press, 1969.

12. Huntington S. Political Order in Changing Societies. – New Haven: Yale University Press, 1968.

13. Huntington S. The change to change // Comparative Politics in the Past-Behavioral Era / Ed. by A.Contory and A. iegler. – Boulder; Colorado: Lynne Rinner, 1988.

14. Kindleberger Ch. Review of “The Economy of Turkey; the Economic Development of Guatemala: Report on Cuba” // Review of Economics and Statistics, 1952. Vol.34.

Статья поступила в редакцию 03.01.2007

С.В. КАЧУЛА,

Л.В. ЛЕБЕДЬ,

Днепропетровская государственная финансовая академия,

И.Ю. КАЛМЫКОВА, к.э.н., доцент,

Днепропетровский национальный университет

ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ КАПИТАЛ В ТРАНСФОРМАЦИОННОЙ ЭКОНОМИКЕ: ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЙ ПОДХОД

Многие проблемные вопросы, возникающие в транзитивной экономике, можно рассматривать используя инструментарий современных течений институционализма. Институциональная экономическая теория раскрывает новые возможности для исследований, вовлекая в анализ экономических процессов факторы, которые не учитываются классической макро- и микроэкономической теорией.

В моделях, которые относятся к новой теории экономического роста, утверждается, что фактором экономического роста в современных условиях становятся не только инвестиции в физический капитал и технологии, но и инвестиции в человеческий капитал. Комплекс существующих противоречий внешней и внутренней среды формирования человеческого капитала в Украине, как и в других странах постсоветского пространства, определяет актуальность создания адекватной конкретно-историческому периоду институциональной инфраструктуры, способной стимулировать достижение оптимума между экономической эффективностью и социальной справедливостью использования и воспроизводства совокупной рабочей силы. Поэтому центральной

проблемой формирования устойчивой экономики остается эффективность инвестиций в человеческий капитал, которые ныне являются главным условием экономического роста, повышения уровня и качества жизни людей.

Создание концепции человеческого капитала принадлежит американским экономистам Т. Шульцу [6] и Г. Беккеру [5]. В экономической литературе исследование проблем, связанных с человеческим капиталом и экономической образования, началось в 1970-1980-х годах. Это работы российских и украинских ученых С.Курганского [8], А. Корицкого [10], О.В. Стефанишин [7], Л.И. Антошкиной [12], С. Сиденко [13] и многих других. В то же время институциональному подходу к анализу человеческого капитала и факторам, влияющим на него, уделяется еще недостаточно внимания.

Целью данной статьи является обоснование институциональных аспектов в исследовании человеческого капитала, а также возможных направлений разрешения противоречий с использованием методов и приемов анализа институциональной теории.

© С.В. Качула, Л.В. Лебедь,
И.Ю. Калмыкова, 2007